УДК 159.9.07:316.614.5:796(045)
DOI: 10.31339/2617-9598-2019-1(3)-117-126

Марценюк Марина Олексіївна
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології,
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ГРИ В СІМЕЙНІЙ ПСИХОТЕРАПІЇ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти використання гри в форматі надання психологічної допомоги особистості та сім'ї засобами сімейної психотерапії. Проаналізовано історію виникнення та розвитку сімейної психотерапії як сучасного онтогенетично-орієнтованого методу. Особлива увага приділена висвітленню потенційних можливостей ігрової психотерапії, технології застосування та переваг використання ігор в процесі сімейної психотерапії. Підкреслено можливості застосування ігрової психотерапії на різних етапах психотерапевтичного, реабілітаційного процесу в якості як основного, так і допоміжного методу. Описано шість основних напрямків сучасної ігрової психотерапії, їх походження, теоретичне підґрунтя та специфіка в корекційній роботі з сім'єю.

Ключові слова: психотерапія, сімейні стосунки, вплив на психіку, гра, ігрові методи, сімейний психотерапевт.

Постановка проблеми. Доцільність використання ігрових методів в сімейній психотерапії є очевидною. Без них сеанси сімейної психотерапії, на яких присутні діти, перетворюються, з точки зору Г. Л. Лендрета, у просту бесіду психотерапевта з дорослими. У цей час діти або пасивно нудьгують, або капризують, або безцільно тиняються по кімнаті. Сімейні психотерапевти починають усвідомлювати необхідність використання на своїх прийомах іграшок, виявляють цікавість до ігрових методик. З 1990-х рр. сімейні психотерапевти все частіше почали використати у своїй роботі ігрові методики, причому не лише з метою зайняти чимось дитину під час сеансу, але і вирішуючи терапевтичні завдання. Застосування ігрових методик сприяло налагодженню комунікацій, залученню до психотерапевтичного процесу усіх членів сім'ї, допомагало розкрити її творчий потенціал. Робота з інтеграції сімейної ігрової психотерапії у результаті привела до видання в 1994 р. збірки, яка так і називалася – «Ігрова сімейна психотерапія». Її укладачі (Ч. Шеффер, один із засновників Міжнародної асоціації ігрової терапії, і Л. Кері) відмічали, що «сімейна ігрова психотерапія» – новий термін, що означає велику групу найрізноманітніших прийомів психотерапевтичної роботи. Таким чином, вони підкреслювали її інтеграційно-еклектичний характер [4].

Сімейної психотерапії як підходу не існувало до початку 50-х років XX століття. Звернення до сім'ї в ході роботи з особистістю вважалося таким, що суперечить принципам психотерапії, тому що сім'я розглядалася як сукупність індивідуальностей, а сімейні проблеми

– як результат неопрацьованості особистісних проблем кожного з подружжя. Передбачалося, що вирішивши проблеми кожного з членів подружжя, можна вирішити проблеми сім'ї загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сімейна психотерапія виникла в США. Вона була зобов'язана своїм виникненням Грегорі Бейтсону, Джею Хейлі, Доналду Джексону і Джону Уїкленду, що спільно розробили теорію подвійного зв'язку. Дослідники виявили, що у дітей із шизофренією, які пройшли лікування, спостерігалось або закріплення синдрому, або його послаблення, залежно від способу комунікації в сімейній системі. На пострадянському просторі це питання розробляли І. В. Добряков, М. І. Фонарьов, Б. Д. Карвасарський, Е. Г. Ейдемільер, В. В. Юстіцькіс, І. М. Нікольська, О. І. Захаров, С. А. Ігумнов, С. І. Заморев, С. В. Кудрявцева, Ю. С. Шевченко, Т. С. Яценко та низка інших науковців.

У 1978 р. Д. Б. Ельконін, що присвятив багато років дослідженню гри, писав про те, що, незважаючи на широке поширення ігрової терапії, спеціальних досліджень з цієї проблеми дуже мало. І хоча ще в 1982 році за ініціативою Ч. Шеффера і К. О'Коннора була створена Міжнародна Асоціація Ігрової (Association for Play Therapy), у 1994 р. Ч. Шеффер і Л. Кері відмічали, що більшість психотерапевтів мають украй мізерні відомості про цей напрям. Про недостатній обсяг досліджень в галузі ігрової психотерапії та недоліки в методичному плані пише Ч. Кампман-Ельзас у 1997 році. У ХХІ ст. ситуація змінюється на краще. Ігрова психотерапія з кожним роком стає усе більш популярною, кількість теоретичних моделей у цій галузі збільшується. Так, О'Коннор наводить дані про появу 13 різних підходів до ігрової психотерапії, відмічаючи, що кожен з них спирається на початкові стержневі моделі. Проте розуміють ігрову психотерапію автори неоднозначно і в літературі можна зустріти різні її визначення. Одні з них надмірно звужують рамки ігрової психотерапії, інші, навпаки, розширюють її межі. Тенденційність авторів відбиває їхні етичні переваги. Можна привести цілу низку прикладів, що підтверджують це. В. Екслейн, що розробила теорію і практику недирективної ігрової психотерапії – вважає, що її основна ознака – надання можливості дітям виразити у грі і програти свої почуття і проблеми. Допускаючи, що ігрова психотерапія може бути не лише недирективною, вона звужує круг пацієнтів, яким така терапія показана, включаючи в неї лише дітей. Практика показала, що ігрова психотерапія може бути дуже ефективна і в роботі з підлітками, дорослими і з цілими сім'ями [3].

Продовжуючи розвивати ідеї В. Екслейн, відомий психотерапевт Г. Л. Лендрет у 1991 році писав, що ігрова терапія є динамічною системою стосунків, які складаються між дитиною і терапевтом, який навчений процедурам ігрової терапії, забезпечує дитину ігровим матеріалом, полегшує йому побудову безпечних відносин, водночас дитина за допомогою гри (природного для неї засобу комунікації) може якнайповніше виразити власне «Я», досліджувати свої почуття, думки, переживання і вчинки. Неважко помітити, що таке

уявлення про ігрову психотерапію також не припускає використання її в роботі з дорослими клієнтами, із сім'єю, жорстко детермінує тактику проведення терапії[4].

О. І. Захаров у 1982 році визначає ігрову терапію як організований терапевтичний процес, заснований на природній для дітей потребі в грі, що вимагає від терапевта гнучкості, емоційної залученості та здатності до ігрового перевтілення. А вже в 1998 році вийшла в світ «Психотерапевтична енциклопедія» за редакцією Б. Д. Карвасарського, де ігрова психотерапія визначається як метод лікування емоційних та поведінкових розладів у дітей [2].

З точки зору С. І. Заморєва і С. В. Кудрявцевої, ігрова терапія – це взаємодія з дитиною на її власних умовах з наданням їй можливості для вільного самовираження з одночасним прийняттям її почуттів дорослими. У «Довіднику по психології і психіатрії дитячого і підліткового віку» відмічено, що ігрова психотерапія спирається на основні функції дитячої гри та застосовується в першу чергу при психотерапії широкого спектру психічних розладів, порушень поведінки і соціальної адаптації у дітей. Показання до застосування методу в цьому визначенні суттєво розширені, але сутність поняття «Ігрова психотерапія» залишається нерозкритою.

С. А. Ігумнов у 2006 році, вважаючи, що основою ігрової психотерапії є принципи динамічного психічного розвитку, також бачить її мету в полегшенні емоційного стресу у маленьких дітей за допомогою різноманітних виразних і таких, що дають матеріал уяви, ігрових матеріалів.

Враховуючи це, ігрову психотерапію можна визначити як онтогенетично-зорієнтований метод лікувального впливу на психіку хворого спеціально навченим психотерапевтом, що ставить перед собою завдання діагностики, виправлення і (чи) реабілітації, чим досягає психотерапевтичного контакту і рішення цих завдань шляхом організації, дослідження, інтерпретації і структуризації ігрової діяльності пацієнта [4].

Мета статті полягає у розгляді й висвітленні теоретичних та практичних аспектів використання гри в сімейній психотерапії.

Виклад основного матеріалу. Існує практика використання поєднання методик ігрової психотерапії, що мають різне теоретичне обґрунтування. Водночас варто відзначити, що не кожна гра є терапевтичною, не кожна ігрова ситуація припускає здійснення терапевтичного процесу. Варто відмітити різницю між «ігровою терапією» та «ігровою психотерапією». Перше поняття значно ширше і зовсім не обов'язково припускає психотерапевтичний аспект. Ігрова терапія може застосовуватися, наприклад, під час проведення занять з лікувальної фізкультури. За допомогою гри можна навчати дітей, наприклад, хворих на діабет, надавати собі допомогу і закріплювати ці навички. У зв'язку з цим прийняте на Заході і таке, що часто зустрічається у нас, використання для позначення психотерапевтичної дії терміна «ігрова

терапія» (*play therapy*) є недостатньо точним. Термін «ігрова психотерапія» є більш коректним.

Застосування ігрової психотерапії можливе на різних етапах психотерапевтичного, реабілітаційного процесу в якості як основного, так і допоміжного методу.

За стилем проведення сеансів розрізняють директивну і недирективну ППТ.

За організацією сеансу можна відмежувати форми ППТ, орієнтовані на використання іграшок (play therapy with toys), і на сюжетні, рольові і рухливі ігри (play therapy with games).

За тривалістю і характером проведення курси ППТ діляться на *короткотермінові* (менше 10 сеансів) і *довгострокові* (більше 10 сеансів); а також на *суцільні* щоденні сеанси) і *переривчасті* (сеанси 1–2 рази в тиждень).

За різновидом порушень, у зв'язку з якими проводиться ППТ, доцільно розділяти пацієнтів з нервово-психічними розладами як такими і з психосоматичними захворюваннями [2; 5; 7].

За теоретичним обґрунтуванням можна виділити шість основних напрямів ППТ:

1. Психоаналітичний (психодинамічний) напрям пов'язаний з іменами засновників дитячого психоаналізу А. Фройд і М. Кляйн. Обоє вони вважали, що спонтанна гра відкриває доступ до несвідомого дитини.

А. Фройд використала ігри передусім для встановлення з маленьким пацієнтом «союзу проти деякої частини його душевного життя». Вона підкреслювала необхідність того, щоб дитина в процесі роботи з психоаналітиком прийняла рішення про співпрацю самостійно, без тиску на нього батьків. У той же час А. Фройд вважала за доцільне включення в психотерапевтичну роботу батьків, інших родичів з оточення дитини, критикувала М. Кляйн за недостатню увагу до бажання дитини співпрацювати з терапевтом.

М. Кляйн розглядала спонтанні ігри дитини як еквівалент вільних асоціацій дорослих. Під час сеансу пацієнтові пропонувався великий вибір іграшок. Вважаючи, на відміну від А. Фройда, що у дитини вже досить розвинене супер-его, вона пропонувала їй відразу інтерпретувати гру і відмічала швидке зниження у пацієнта рівня тривожності. Батьки до психотерапевтичного процесу не залучалися, оскільки, з точки зору М. Кляйн, вони негативно впливали на перенос.

Д. В. Віннікотт застосовував ігрову психотерапію з метою набуття дітьми досвіду переробки ранніх конфліктів прихильності і розлуки, що коригувало їхні стосунки з батьками.

Одним з варіантів дитячого психоаналізу юнгіанського напрямку є так звана пісочна психотерапія (*sandplay*). Гра з піском дає змогу дитині встановлювати зв'язок з її несвідомими спонуканнями, особливо з архетипом самозвеличення, а їх вираження здійснювати в символічній формі, що значно знижує психічну напругу. Під час сеансу дітям надається пісочниця і різноманітні іграшки, що мають символічний сенс. Сцени, що зображуються

дітьми в пісочниці, тлумачаться, як сновидіння. Те, що виявляється в глибині піску, символізує несвідоме, а те, що на поверхні, – усвідомлювані процеси, пов'язані з проявами Его. Аналітики виділяють три стадії гри в пісок: хаос, боротьба і вирішення конфлікту. Існує модифікація цього методу, призначена для роботи із сім'єю.

У руслі психоаналітичного напрямку виник і такий метод, що має явно ігрову природу, та широко й успішно вживаний в сімейній психотерапії – це аналітична психодрама. Її автор, Дж. Морено, критикував психоаналітиків за недостатню увагу до тієї малої соціальної групи, у якій протікає повсякденне життя хворого невротика. Спостереження за тим, як діти в іграх втілюють свої фантазії, наштовхнули його на думку про створення ігрових методик. Таким чином, психодрама базується на ігрових принципах. Проте Дж. Морено запропонував замінити аналіз потоку вільних асоціацій аналізом спонтанної поведінки людини в малій групі в ігровій ситуації. Зі своїм котерапевтом Дж. Морено проводив подібні сеанси як групової, так і сімейної психотерапії.

І. Е. Вольперт у своїй монографії «Психотерапія» називає Дж. Морено засновником ігрової психотерапії і пропонує свою модифікацію психодрами – «імаготерапію». Це єдина методика, яка наводиться як приклад ігрової психотерапії у фундаментальній монографії Б. Д. Карвасарського «Психотерапія». Її автор називає ігрову психотерапію «самостійним і онтогенетично важливим розділом психотерапії» [2; 4].

2. *Напрямок «звільнювальної» ігрової психотерапії*, або терапія відреагуванням (*acting out*), розроблявся ще в 1930-х рр. Д. Леві. Своїм походженням він також було зобов'язаний психоаналітикові. Спочатку суть його зводилася до застосування ігрових ситуацій, у яких діти звільнялися від своїх страхів. Спеціально підібрані іграшки допомагали дитині знову пережити ситуацію, яка породжувала тривогу. Відтворення психотравмивної події давало звільнитися від напруги, викликані цією подією.

Розвитком цього напрямку є структурована ігрова терапія, що була розроблена Г. Хембриджем 1955 році. Суть її полягає в тому, що дитині з неврозом пропонується структурована ігрова ситуація, що дає змогу вирішити конкретні завдання. Наприклад, пропрацювати проблеми агресивності до сиблінга, вирішити конфлікт, породжений відчуттям провини, знизити тривогу з приводу розлуки з матір'ю і тощо.

О. І. Захаров впровадив напрям ігрової психотерапії на пострадянському просторі та справедливо вважав ігрову терапію провідною у психотерапії невротичних розладів у дітей. Розглядаючи гру як «природний експеримент», О. І. Захаров активно залучав батьків до участі в ній. Це давало змогу виявляти захисні установки, приховані симптоми, конфлікти і способи їх вирішення в сім'ї.

О. І. Захаров застосовував ігрові методики і на сеансах сімейної психотерапії. Теми для спільних ігор з батьками і психотерапевтом дитина вибирає сама. Ігри носять зазвичай імпрровізаційний характер, проте – за загальної згоди учасників гри – міг бути запропонований сюжет, який би відтворював проблеми сімейних взаємовідносин. У процесі гри діти і батьки могли мінятися ролями, що могло допомогти краще усвідомити негативні сторони наявних взаємовідносин.

3. *Напрямок ігрової психотерапії заснований на побудові стосунків.* У його основі лежать ідеї О. Ранка. Виходячи з його концепції, Дж. Тафт і Ф. Аллен будували ігрову терапію з дітьми, роблячи акцент на емоційних стосунках між терапевтом і клієнтом, не намагаючись інтерпретувати або пояснювати минулий досвід пацієнтів. Повага терапевтів до особистості дитини проявлялася і в наданні їй свободи вибору. Пацієнт міг вибирати будь-які іграшки під час сеансу, міг припиняти гру або залучати до неї терапевта. Таким чином, пацієнти вчилися управляти своєю діяльністю. Ці ідеї отримали свій природний розвиток в дуже поширеному зараз великому напрямі – недирективній ігровій психотерапії.

4. *Напрямок недирективної ігрової психотерапії* став практичним проявом теоретичних положень одного з яскравих представників гуманістичної психології К. Р. Роджерса. Згідно з його феноменологічним підходом, всі мотиви поведінки особистості зводяться до природженого прагнення актуалізуватися, тобто реалізувати свої здібності, а також інтенсифікувати їх і зберігати себе. Як уже вказувалося, в ігровій терапії ці ідеї були підхоплені В. Екслейн та Г. Л. Лендретом. Терапевти, що працюють у цьому напрямку, враховують природне прагнення пацієнта до актуалізації і його віру в здатність управляти власним розвитком. У добре оснащених спеціальній ігровій кімнаті дитині створюються безпечні умови, що сприяє її спонтанній творчості.

Деякі форми недирективної ігрової терапії можуть успішно застосовуватися для рішення сімейних проблем, особливо для поліпшення взаємовідносин дітей і батьків. Ще в 1957 р. Н. Фухс описала свої ігри з дочкою, що давали змогу маленькій пацієнтці здолати емоційні утруднення, пов'язані з навчанням та здобуттям навичок охайності. Заняття проводилися за порадою діда дівчинки, К. Р. Роджерса, з дотриманням процедури, що була описана В. Екслейн.

У наш час існує добре розроблений, такий, що часто застосовується та продовжує розвиватися, тренінг дитячо-батьківських стосунків, що проводиться переважно в ігровій формі. Практика показує, що на невротичну симптоматику дітей, їхній розвиток впливає ставлення батьків до себе, їхня здатність до самовираження.

5. *Напрямок поведінкової ігрової психотерапії* має три теоретичні джерела. Перше джерело – вчення І. П. Павлова про умовні рефлекси, що довело, що саме в результаті освіти

й навчання з'являються нові форми поведінки. Друге джерело – теорія оперантного обумовлення і формування реакцій шляхом послідовних наближень Б. Ф. Скіннера. Згідно з ним, будь-яка форма поведінки визначається своїми наслідками. Третє джерело – теорія соціального навчання А. Бандури, який стверджує, що більшість дій людини формуються під впливом довкілля. На сеансах ігрової терапії цього напрямку емоційним проявам пацієнтів приділяється менше уваги. Своїм основним завданням терапевт вважає навчання дітей того, як правильно грати свої соціальні ролі.

Одна з найбільш популярних форм психотерапії в США натеper є *cognitive-behavioral play therapy (CBPT)*, тобто когнітивно-поведінкова ігрова терапія. Типові методики *CBPT* містять моделі адаптивних копінг-механізмів. С. В. Кнелл відмічає, що розробки *CBPT* для дошкільнят останнім часом успішно адаптуються до методик для дорослих. Під впливом *CBPT* в кращу сторону змінюється характер комунікацій, покращуються сімейні взаємовідносини.

Ігри в контексті поведінкової психотерапії і психокорекції дітей та членів їхніх сімей широко застосовують Ю. С. Шевченко і його співробітники. Обов'язковим для успішного використання своєї методики корекції поведінки дітей Ю. С. Шевченко вважає виконання трьох умов:

- 1) аналіз чинників, які впливають на поведінку, що відхиляється, конкретної дитини;
- 2) формулювання чіткої поведінкової мішені (чи системи окремих мішеней);
- 3) підбір дієвих стимулів, що є безпосередньою «нагородою» за бажану поведінку або «покаранням» за небажану.

Активне залучення батьків до роботи, спроби, створюючи, закріплювати у них і дітей нові поведінкові стереотипи, зменшити психотравмівні взаємовідносини дитини і її оточення вказує на сімейний характер психотерапії, що проводиться.

6. *Інтеграційно-еклектичний напрям ігрової психотерапії* включає елементи попередніх, що більш-менш гармонійно поєднуються, і на практиці зустрічається частіше за інші. Недаремно двома основними принципами Міжнародної асоціації ігрової терапії (*Association for Play Therapy*), що була створена в 1982 р. Ч. Шеффером і К. О'Коннором, стали еклектичність і мультидисциплінарність.

Інтеграційно-еклектичний підхід у використанні ігрових методів в сімейній психотерапії є цілком допустимим. Як справедливо вважають Э. Г. Ейдемільер і В. В. Юстіцкіс, оптимально, коли вибір того або іншого способу організації і проведення сімейної психотерапії залежить від особливостей сім'ї, а не від наукових переконань психотерапевта. Те ж саме можна сказати і про ігрову психотерапію [4; 5].

Висновки та перспективи. До переваг використання ігор в процесі сімейної психотерапії відносяться такі [4; 7]:

- 1) простота і природність приєднання до сім'ї психотерапевта під час ігрової діяльності;
- 2) можливість активного включення в процес сімейної психотерапії дітей, не здатних ще досить чітко вербалізувати свої емоції і ідеї;
- 3) зниження тривоги, зростання міри довіри й відвертості в процесі вдало підібраних і проведених ігор;
- 4) активізація вербальної експресії в процес ігор;
- 5) прояв в ігровій діяльності сімейних таємниць;
- 6) виявлення в іграх неусвідомлених або приховуваних, що не пред'являються сім'єю проблем, які члени сім'ї не готові обговорювати;
- 7) можливість спостерігати членів сім'ї в процесі взаємодії, а не тільки під час вербального спілкування;
- 8) можливість демонстрації членам сім'ї стосунків один до одного в символічній формі;
- 9) порівняно швидке досягнення розуміння членами сім'ї почуттів один одного і мотивів учинків;
- 10) підвищення ефективності сімейної психотерапії і скорочення тривалості курсу лікування.

У рамках сімейної психотерапії можливе проведення сеансів з усією родиною або декількома її членами, а також у групі, що складається з батьків і дітей різних сімей. Можлива ігрова психотерапія сім'ї, що не має дітей, або, навпаки, що має дорослих дітей.

Проведення сеансів ігрової сімейної психотерапії зазвичай здійснюється амбулаторно. Батьки з дітьми приходять з дому на заняття, а потім повертаються назад. Проте існують дві моделі стаціонарної сімейної психотерапевтичної допомоги. Водночас можуть використовуватися й ігрові методики. У першому випадку члени сім'ї, що беруть участь у психотерапевтичному процесі, госпіталізуються разом. Такий варіант може застосовуватися, наприклад, у подружніх дисгармоніях, наявності сексуальних проблем. У клініках санаторного типу можлива організація відпочинку із стаціонарною ігровою психотерапією сімей з дітьми. Друга модель передбачає госпіталізацію одного з членів сім'ї і відвідування сеансів іншими учасниками психотерапевтичного процесу в призначений терапевтом час.

Використати сімейну ігрову психотерапію можливо як додаткову (наприклад, для діагностики, для встановлення довірчих стосунків із сім'єю) і як основну, яка повністю вирішує завдання обстеження і лікування.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у висвітленні та представленні ігрових методик, що можуть застосовуватися у психодіагностиці та психотерапії сімейних стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захаров А. И. Психотерапия невротизма у детей и подростков. М. : Медицина, 1982. 248 с.

2. Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия : справочник практического психолога. М. : ЭКСМО, 2004. 784 с.
3. Эйдемиллер Э. Г. Практикум по семейной психотерапии: современные модели и методы. Учебное пособие для врачей и психологов. Изд. 2-е, испр. и доп. СПб. : Речь, 2010. 425 с.
4. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия. СПб. : Питер Ком, 1998. 752 с.
5. Эйдемиллер Э. Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. [Изд. 3-е.] СПб. : Речь, 2007. 352 с.
6. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи. [4-е изд.]. СПб. : Питер, 2010. 672 с.
7. Яценко Т. С. Арт-терапевтичні технології в роботі психолога. Серія «Психологічний інструментарій». К. : Марич, 2009. 68 с.

REFERENCES

1. Zaharov A. I., 1982. Psihoterapija nevrozov u detejipodrostkov [Psychotherapy of neuroses in children and adolescents] M.: Medicina, 248 p.
2. Malkina-Pyh I. G., 2004. Semejnajaterapija. Spravochnik prakticheskogo psihologa [Family therapy. Directory of practical psychologist] M. :JeKSMO, 784 p.
3. Jejdemiller Je. G., 2010. Praktikum posemejnoj psihoterapii: sovremennye modeli i metody [Workshop on family psychotherapy: modern models and methods] Uchebnoe posobie dlja vrachej i psihologov. Izd. 2-e, ispr. idop. SPb. :Rech. 425 p.
4. Karvasarskij B.D., 1998. Psihoterapevticheskaj enciklopedija [Psychotherapeutic Encyclopedia] Spb. : PiterKom. 752 p.
5. Jejdemiller Je. G., 2007. Semejnyj diagnoz i semejnaja psihoterapija [Family diagnosis and family psychotherapy] Uchebnoe posobie dlja vrachej i psihologov. [Izd. 3-e.] SPb. : Rech. 352 p.
6. Jejdemiller Je. G., 2010. Psihologija i psihoterapija semi [Psychology and psychotherapy of the family] [4-e izd.] SPb. :Piter. 672p.
7. Jacenko T. S., 2009. Art-terapevtichni tehnologii v robotipsihologa [Art-therapeutic technologies in the work of a psychologist] Serija «Psihologichniy instrumentarij». K. : Marich. 68 p.

**Martseniuk M. O. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF USING THE
GAME IN FAMILY THERAPY**

Summary. *The article deals with theoretical and practical aspects of using the game in the format of providing psychological assistance to the individual and family by means of family therapy. The history of emergence and development of family psychotherapy as a modern ontogenetic and oriented method has been analyzed. The potential possibilities of play psychotherapy, technologies of application and advantages of using games in the process of family psychotherapy have been highlighted. The article examines and highlights six main areas of play therapy that are used in modern family psychotherapy. Among them, the psychoanalytic (psychodynamic) direction is associated with the names of the founders of child analysis A. Freud and M. Klein. Both of them believed that a spontaneous game opens up access to an unconscious child. One of the options for child psychoanalysis of the Jungian sense is the so-called sandplay syndrome, which allows the child to connect with his unconscious motives, especially with the archetype of self, and their expression in a symbolic form greatly reduces mental stress. In the direction of the psychoanalytic direction arose and such a method, which also has gaming nature, it is an analytical psychodrama J. Moreno.*

The possibilities of using play therapy at different stages of therapeutical and rehabilitation process as both the basic and the auxiliary method have been emphasized. As part of family therapy, it is possible to conduct sessions with the whole family or some of its members, as well as in a group consisting of parents and children of different families. Possible game psychotherapy for a family that does not have children, or, conversely, having adult children.

Key words: *therapy, family relations, effect on mind, game, role playing techniques, family therapist.*